

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
до практичних занять
з дисципліни «Економіка торгівлі»
для здобувачів спеціальності
076 «Підприємництво та торгівля»

Харків 2025

Укладач: доц. Кирчата І.М.

Кафедра економіки і підприємництва

ВСТУП

Перехід до ринкової економіки, залучення в сферу торговельної діяльності значної частини населення, розвиток конкуренції, а також необхідність широкого впровадження прогресивних технологій обумовили зростання потреби в нових підходах до економіки і організації господарської діяльності торговельних підприємств. Все це висуває нові вимоги до підготовки фахівців, професійна діяльність яких пов'язана з товарним обігом і матеріальним постачанням.

Метою вивчення навчальної дисципліни є: набуття спеціальних теоретичних знань щодо організації і технології торговельної діяльності та навичок їх практичного застосування на підприємствах торгівлі за сучасних умов господарювання.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є: сучасні концепції, методичні підходи щодо забезпечення ефективності функціонування підприємств торгівлі за умов конкуренції; опанування методичним інструментарієм здійснення аналізу організації роздрібною і оптовою торгівлі, розробки рекомендацій щодо її вдосконалення і підвищення ефективності

Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни є: здобуття теоретичних знань з питань розвитку роздрібною торговельною мережі, організації процесу продажу товарів, обслуговування покупців, технологічного процесу в магазинах, організації гуртової торгівлі, торгівлі на біржах і аукціонах, ; вивчення зарубіжного досвіду організації торгівлі та формування критичного осмислення доцільності й можливості його використання у практиці торгівлі України; набуття навичок оцінки соціально-економічної ефективності організації торгівлі та наслідків управлінських рішень, що приймаються.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №1

ПРИРОДА ТОРГІВЛІ ЯК СФЕРИ ОБІГУ ТА ВИДУ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Мета заняття: ознайомитись з теоретичними аспектами торговельної діяльності та функціональною структурою торгівлі.

План семінарського заняття.

1. Економічні передумови виникнення та розвитку торгівлі як сфери обігу.
2. Торгівля в системі ринкових відносин: сутність та основні функції.
3. Місце та роль торгівлі в економіці та на споживчому ринку.
4. Форми організації та види торгівлі на сучасному етапі.
5. Функції торгівлі як галузі народного господарства.

Теми рефератів

1. Принципи здійснення торговельної діяльності.
2. Місце та роль торгівлі в розвитку товарно–грошових відносин в період функціонування ринку.
3. Роль послуг у розвитку торгівлі.
4. Сутність, природа та особливості послуг в галузі торгівлі. Сутність, особливості, види та класифікація послуг в торгівлі.
5. Співвідношення понять «торгівля та торгова діяльність».
6. Споживчий ринок товарів та послуг: характеристика та складові
7. Форми і види торгівлі в системі торгових відносин.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №2

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ СПОЖИВЧОГО РИНКУ, СКЛАДАННЯ БАЛАНСУ ПОПИТУ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Мета заняття: отримати практичні навички в складанні балансів попиту і пропозиції.

Теоретичні основи. Дослідження стану і прогнозування розвитку споживчого ринку дозволяє суб'єктам господарювання приймати рішення щодо усунення дефіциту товарів, збалансованості за

загальним обсягом попиту і пропозиції. Баланси попиту/пропозиції по найважливіших видах продукції використовуються при розробці прогнозів загально-економічного розвитку. Прогнозні баланси попиту й пропозиції складаються на короткостроковий (рік, квартал), середньо- і довгостроковий періоди.

Призначення прогнозних балансів:

– оцінка поточного і прогнозованого попиту, визначення варіантів його забезпечення за рахунок національного виробництва або імпорту;

– розрахунок потреби внутрішнього ринку в товарах, можливості експорту і розширення виробничих потужностей;

– виявлення ступеня збалансованості попиту й пропозиції, задоволення потреб, розмір незадоволеного попиту;

– розробка рекомендацій по усуненню диспропорції в попиті та пропозиції, активізації або диверсифікації виробництва, захисту вітчизняних товаровиробників, зниження витрат виробництва та обігу, розвитку ринкової інфраструктури, розвитку відносин з іншими країнами.

Завдання 1. На підставі попередньо розрахованих даних розширеної форми балансу попиту й пропозиції умовної групи виробів (табл. 2.1) розробіть і заповніть прогнозний баланс.

Дані для розрахунку балансу попиту і пропозиції на прогнозний період:

1. Попит внутрішнього ринку на вітчизняну продукцію зросте на 5,4%, що обумовлено прогнозним зростанням грошових доходів населення (по відношенню до поточного року).

2. Попит внутрішнього ринку на імпортну продукцію знизиться на 6%, так як планується на вітчизняних підприємствах розширити асортимент.

3. Обсяг експорту (попиту зовнішнього ринку) прогнозується в розмірі 29,6% від попиту внутрішнього ринку.

4. Частка ближнього зарубіжжя в експортних поставках складе 7,1 млн. шт.

5. Обсяг пропозиції товарів необхідно передбачити рівним величині попиту (п.1=п.2).

6. Частка товарів вітчизняного виробництва в обсязі пропозиції складе 62%.

7.3 продукції вітчизняного виробництва на внутрішній ринок буде спрямований достатній обсяг товарів для повного задоволення попиту внутрішнього ринку на вітчизняну продукцію (п.2.1.1=п.1.1.1).

8. Планується зростання цін на вітчизняну продукцію на внутрішньому ринку на 10%.

9. Планується зростання цін на імпортовану продукцію на 9,4%.

10. Ціни на продукцію, що експортується в прогнозованому періоді знизяться на 4,3%.

11. Ціни на продукцію, що експортується в країни ближнього зарубіжжя знизяться на 6,3%.

12. Ціни на продукцію, що експортується в країни далекого зарубіжжя зростуть на 1,2%.

13. Дані типу «прогнозовані ціни за попитом внутрішнього ринку – всього» (п. 1.1) розраховуються за формулою:

$$\frac{\text{п. 1.1. (ст. 10)} + \text{п. 1.1.1 (ст. 11) + п. 1.1.2 (ст.11)}}{\text{п. 1.1 (ст. 9)}}$$

За результатами складання балансу зробити висновки.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №3

РОЗДРІБНИЙ ТОВАРООБОРОТ: АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА

Мета заняття: освоїти методику і навички аналізу показників роздрібного товарообігу.

Теоретичні основи.

Роздрібний товарооборот – це кількісний показник, що характеризує обсяг продажів, який виражає економічні відносини, що виникають на заключній стадії руху товарів зі сфери обігу в сферу споживання шляхом їх обміну на грошові доходи.

Основні показники роздрібного товарообороту торгової організації:

- 1) роздрібний товарооборот: в діючих цінах, в порівняних цінах;
- 2) чисельність населення, що обслуговується (тис. чол.);

- 3) купівельні фонди населення, що обслуговується;
- 4) роздрібний товарообіг торговельних систем району;
- 5) роздрібний товарообіг на одну людину: в діючих цінах, в порівняних цінах;
- 6) відсоток охоплення купівельних фондів населення роздрібним товарообігом;
- 7) питома вага товарообігу організації в загальному товарообороті району;
- 8) індекс цін.

Структура роздрібногo товарообороту відображає відношення між продовольчими і непродовольчими товарами, а також асортиментний склад продажів. Крім того, роздрібний товарооборот характеризується показниками *реалізації, товарних запасів і надходження товарів*.

Одним з найважливіших показників торгівлі є **товарооборотність**, оскільки її прискорення є одним із способів підвищення конкурентоспроможності товару та підприємства.

Під **товарооборотністю** розуміють:

- час обігу товарів з дня надходження до дня реалізації;
- швидкість обороту товарів.

Час звернення характеризує середню тривалість перебування товару в вигляді товарного запасу.

Швидкість обороту показує скільки раз протягом досліджуваногo періоду відбулося оновлення товарних запасів. При цьому необхідно зауважити, що обертаються не власними товари, а вкладені в них кошти.

Завдання для розв'язання

Завдання 3.1. Провести аналіз роздрібногo товарообороту за звітний рік і розрахувати виконання плану і динаміку товарообороту на підставі даних табл. 3.1. Написати висновок.

Розрахункові формули:

1. Товарооборот торгової мережі:

$$TO_{\text{т.мереж.}} = TO - TO_{\text{гр.харч.}}$$

Таблиця 3.1 – Роздрібний товарооборот за звітний рік

Показник	Факт за мин. рік, млн грн.	Звітний рік			Звітний рік в % до плану
		План, млн. грн.	Факт, млн. грн.	% викон. плану	
Роздрібний товарооборот, всього (ТО), в тому числі:	53 079	55 640	59 087	5)	6)
– товарооборот торгової мережі;	1)*	1)	1)		
– оборот підприємств громадського харчування	3 039	3 080	3 340		
Купівельні фонди населення (КФ)	61 176	63 420	66 995		
Охоплення купівельних фондів населення роздрібним оборотом,% (ОКФ)	2)	2)	2)		
Чисельність населення, що обслуговується, чол. (Ч _н)	75 787	75 910	74 191		
Товарообіг на 1 чол. (ТО _{чол})	3)	3)	3)		
Товарообіг всіх торгуючих систем району (ТО _{р-на})	63 368	67 688	71 534		
Питома вага товарообігу району в обороті всіх систем області,% (питома вага ТО)	4)	4)	4)		
Індекс цін			1,073		
Чисельність працівників району	1 018	1 029	1 031		

*розрахункова формула

2. Охоплення купівельних фондів населення роздрібним товарооборотом:

$$\text{ОКФ} = \frac{\text{ТО}}{\text{КФ}} \times 100\%$$

3. Товарооборот на 1 людину:

$$\text{ТО}_{1\text{люод}} = \frac{\text{ТО}}{\text{Ч}_{\text{н}}}$$

4. Питома вага товарообороту по району в обороті всіх систем області:

$$\% \text{ ТО} = \frac{\text{ТО}}{\text{ТО}_{\text{р-на}}}$$

5. Відсоток виконання планових показників:

$$\%_{\text{викон.пл.}} = \frac{X_{\text{факт}}}{X_{\text{план}}} \times 100\%$$

6. Динаміка зміни фактичних показників:

$$\%_{\text{викон.пл.}} = \frac{X_{\text{факт1}}}{X_{\text{факт0}}} \times 100\%.$$

Завдання 3.2. Проаналізувати товарооборот в цілому по торговельному підприємству за звітний період та у порівнянні зі встановленим планом за даними табл. 3.2.

Таблиця 3.2 – Показники товарообороту підприємства

Квартал	Минулий рік		План		Факт	
	Сума, тис. грн	Питома вага, %	Сума, тис. грн	Питома вага, %	Сума, тис. грн	Питома вага, %
I	294,0		292,8		302,5	
II	297,6		298,9		307,5	
III	300,0		311,1		321,3	
IV	308,4		317,2		318,7	
Всього						

Приклад розв'язання: питома вага кварталу у загальній сумі товарообороту розраховується наступним чином:

а) минулий рік, I-й квартал $294:1200 \times 100 = 24,5\%$;

б) по плану, I-й квартал $292,8:1220 \times 100 = 24,0\%$;

в) фактично, I-й квартал $302,5:1250 \times 100 = 24,2\%$.

Аналогічним чином продовжити розв'язання задачі.

Завдання 3.3. Виходячи з даних табл. 3.3, зробити аналіз роздрібного товарообороту за звітний рік і розрахувати вплив на виконання плану і динаміку товарообігу зміни факторів: чисельності населення, що обслуговується; продажу на одну людину; розміру

купівельних фондів населення і ступеня їх охоплення; роздрібних цін.

Таблиця 3.3 – Показники роздрібного товарообороту

Показники	Факт за минулий рік	Звітний рік	
		план	факт
Роздрібний товарооборот, всього, млн. грн. (ТО)	58 250	64 500	68 250
Чисельність населення, що обслуговується, люд. (Чн)	45 150	45 150	45 230
Купівельні фонди населення, млн. грн. (КФ)	73 860	86 740	94 080
Індекс цін			1,132

Розрахунки оформити у вигляді таблиці 3.4.

Таблиця 3.4 – Розрахунок показників роздрібного товарообороту

	Факт за минулий рік, млн. грн	План, млн. грн.	Факт, млн. грн .	% викон. плану	Звітний рік у % до плану
Роздрібний товарооборот, всього, млн. грн. (ТО)					
Чисельність населення, що обслуговується, люд. (Чн)					
Купівельні фонди населення, млн. грн. (КФ)					
Індекс цін					
Товарообіг в розрахунку на одну людину (ТО _{1.люд})					
Відсоток охоплення купівельних фондів населення, % (ОКФ)					

Завдання 3.4. Проаналізувати товарооборот торговельного підприємства у розрізі окремих секцій та відділів підприємства (включаючи дрібнороздрібну мережу).

Таблиця 3.5 – Динаміка показників товарообороту підприємства

Відділ	Минулий рік	План (звітний) рік		Факт (звітний) рік		% викон. плану	Динаміка товарообороту, %
		Сума, тис. грн	Питома вага, %	Сума, тис. грн	Питома вага, %		
I	340	345		356,3			
II	380	385		392,5			
III	300	315		325,0			
IV	180	175		176,2			
Всього							

За результатами розрахунків зробити висновки.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №4

ОПТОВИЙ ТОВАРООБОРОТ: АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА

Мета заняття: освоїти методику і навички аналізу показників оптового товарообігу.

Теоретичні основи.

Оптовий товарооборот – це реалізація товарів великими партіями для подальшого їх продажу населенню через роздрібну торговельну мережу і підприємства громадського харчування, а також підприємствам промисловості для переробки та споживання.

В обсяг оптового товарообороту включають:

- 1) вартість товарів, відвантажених на внутрішній ринок країни;
- 2) вартість товарів, відвантажених на експорт;
- 3) вартість товарів, відвантажених по товарообмінним (бартерним) операціями;
- 4) вартість товарів, відвантажених в обмін за надані роботи, послуги.

До обсягу оптового товарообороту не включають:

- 1) вартість товарів, відпущених для переробки на власному виробництві, а також на внутрішньогосподарські потреби організації;
- 2) вартість товарів, а також продукції власного виробництва, відпущених організацією в власну роздрібну мережу (структурним підрозділам);
- 3) вартість товарів, відпущених на давальницьких умовах в інші організації для промислової переробки або доопрацювання;
- 4) вартість тари, проданої з товаром, на яку встановлені заставні ціни.

Рух товару – процес доведення товарів від підприємств–виробників за допомогою підприємств оптової і роздрібної торгівлі до кінцевого споживача.

Економічна характеристика процесу руху товарів може бути представлена наступними аналітичними показниками:

- 1) коефіцієнт ланкового товароруку, який розраховується:
– в кратних одиницях шляхом ділення валового товарообороту (сума роздрібною й оптового товарообороту) на чистий (роздрібний) товарооборот. Коефіцієнт, обчислений зазначеним способом,

показує кількість ланок, через які проходить товар на шляху до кінцевого споживача;

– у відсотках шляхом ділення оптового обороту на роздрібний зони обслуговування та множенням на 100%. Даний коефіцієнт визначає, який відсоток товарів від загальної товарної маси, що надходить в роздріб, проходить через оптову ланку;

2) сума зайвого (недостатнього) оптового обороту в результаті збільшення (зниження) коефіцієнта складської ланковості;

3) сума і рівень доходу, що залишається в процесі руху товару на користь оптової ланки.

Завдання для розв'язання

Завдання 4.1. Розрахувати вплив зміни структури товарообороту на ланковість руху товару, використовуючи дані табл.4.1. При розрахунках використовувати метод відсоткових чисел.

Таблиця 4.1 – Ланковість руху товару в залежності від структури товарообігу

Товарна група	Структура товарообігу,%		Плановий коефіцієнт ланковості	Відсоткові числа
	план	факт		
Продовольчі товари	25	32	1,14	1)
Непродовольчі товари	75	68	1,2	2)
Разом:	100	100	1,185	3)

Рекомендації до вирішення завдання

1. Визначаємо відсоткові числа за продовольчими товарами ($\%_п$). Для цього множимо фактичну частку продовольчих товарів ($Д_п$) на плановий коефіцієнт ланковості ($К_0$):

$$\%_п = Д_п \times К_0.$$

2. Розраховуємо відсоткові числа за непродовольчими товарами ($\%_н$). Для цього множимо фактичну частку непродовольчих товарів ($Д_н$) на плановий коефіцієнт ланковості ($К_0$):

$$\%_н = Д_н \times К_0.$$

3. Процентні числа за підсумком ($\%_{\text{заг}}$) отримуємо підсумовуванням даного показника по продовольчих і непродовольчих товарах:

$$\%_{\text{заг}} = \%_{\text{п}} + \%_{\text{н}}.$$

4. Визначаємо скоректований показник ланковості товароруху ($K_{\text{скор}}$). Для цього процентні числа за підсумком розділимо на 100:

$$K_{\text{скор}} = \%_{\text{заг}}/100.$$

5. Розраховуємо вплив структури товарообігу ($\Delta K_{\text{скор}}$) на зміну ланковості товароруху в порівнянні з плановою. Для цього необхідно від скорегованого показника ланковості товароруху ($K_{\text{скор}}$) відняти плановий коефіцієнт (K_0):

$$\Delta K_{\text{скор}} = K_{\text{скор}} - K_0.$$

Завдання 4.2. Провести аналіз оптового товарообороту підприємства на підставі даних табл.4.2.

Таблиця 3.2 – Оптовий товарооборот підприємства

Показник	Попередній рік	Звітний рік			Відхил. абс. (+, -)	Відхил. відносн., %
		план	факт	% викон. плану		
Роздрібний товарооборот зони діяльності підприємства, млрд грн. ($Q_{\text{р}}$)	1 230	1 540	1650			
Оптовий товарооборот, млрд. грн. ($Q_{\text{опт}}$)	360	500	620			
Реалізація товарів підприємствам зони обслуговування:						
– в сумі, млрд грн. ($Q_{\text{реал}}$)	2)*	2)	2)			
– в % до роздрібного товарообороту (% від $Q_{\text{реал}}$)	3)	3)	3)			
Реалізація на експорт ($Q_{\text{експ}}$)	40	50	57			
Питома вага експорту в оптовому обороті, % ($\% Q_{\text{експ}}$)	1)	1)	1)			
Прибуток, млрд. грн. (ПР)	4,6	7,7	8,0			
Рентабельність, % (R)	4)	4)	4)			

*розрахункова формула

Рекомендації до вирішення завдання

1. Розраховуємо питому вагу експорту в оптовому товарообороті ($\% Q_{\text{експ}}$) (фактичний, плановий). Для цього необхідно суму обороту з експорту ($Q_{\text{експ}}$) розділити на суму оптового товарообороту ($TO_{\text{опт}}$), а потім отриманий результат помножити на 100:

$$\% Q_{\text{експ}} = Q_{\text{експ}} / TO_{\text{опт}} \times 100\%.$$

2. Визначаємо загальну суму реалізації товарів підприємствам зони обслуговування ($Q_{\text{реал}}$) (фактичну, планову, торішню). Для цього необхідно від суми оптового товарообігу ($TO_{\text{опт}}$) відняти суму реалізації на експорт ($Q_{\text{експ}}$):

$$Q_{\text{реал}} = TO_{\text{опт}} - Q_{\text{експ}}.$$

3. Визначаємо питому вагу реалізації товарів підприємствам зони обслуговування в роздрібному товарообороті ($\% Q_{\text{реал}}$). Для цього необхідно суму цього товарообороту розділити на суму роздрібного товарообороту ($TO_{\text{р}}$), а потім отриманий результат помножити на 100:

$$\% Q_{\text{реал}} = Q_{\text{реал}} / TO_{\text{р}} \times 100.$$

4. Розрахуємо рентабельність (фактичну, планову) оптового товарообороту (R). Для цього необхідно суму прибутку (ПР) розділити на суму оптового товарообороту ($TO_{\text{опт}}$), потім отриманий результат помножити на 100%:

$$R = \text{ПР} / TO_{\text{опт}} \times 100.$$

За результатами розрахунків зробити висновки.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №5

ВИТРАТИ ОБІГУ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Мета заняття: освоїти методику і навички аналізу показників рівня та ефективності витрат обігу.

Теоретичні основи.

Витрати обігу – це витрати по доведенню товарів від виробника до споживачів, виражені в грошовій формі.

Витрати обігу ($V_{обіг}$) характеризуються *сумою* і *рівнем*.

Рівень витрат ($PV_{обіг}$) в роздрібній торгівлі визначається у відсотках до роздрібного товарообороту:

$$PV_{обіг} = V_{обіг} / TO_p \times 100\%.$$

Витрати обігу умовно поділяються на:

– **чисті витрати** – це витрати по організації процесу купівлі/продажу, утриманню адміністративно–управлінського персоналу, витрати на облік і звітність (витрати з обліку, реклами, ведення касових операцій та ін);

– **додаткові витрати** – обумовлені продовженням про процесу виробництва в торгівлі (фасування, упаковка), тобто перетворення виробничого асортименту в торговий.

Витрати обігу також бувають:

– **явні (бухгалтерські)** – це витрати, пов'язані з використанням залучених матеріальних, фінансових і трудових ресурсів, які повністю відображаються в бухгалтерському обліку;

– **неявні витрати** – це витрати, пов'язані з використанням ресурсів, що належать самій організації. До них можна віднести платежі, які організація могла б отримати при більш вигідному використанні належних їй ресурсів (витрати втрачених можливостей), додатковий прибуток.

Згідно управління витратами обігу (залежності статей витрат від обсягу товарообігу) їх класифікують:

– **постійні витрати** – статті витрат, які прямо не залежить від обсягу і структури товарообороту (витрати на оренду і утримання будівель, споруд, приміщень, обладнання, інвентарю та легкового транспорту; знос посуду, малоцінного інвентарю та витрати по їх утриманню; витрати на рекламу і т. п.);

– **змінні витрати** – витрати, величина яких пропорційно залежить від обсягу товарообороту. Адміністрація організації може управляти їх розмірами (транспортні витрати; відсотки за користування короткостроковими позиками; витрати на зберігання, доробку й упаковку товарів; витрати за операціями з товарами та ін.).

Завдання для рішення

Завдання 6.1. Необхідно визначити: рівень ($PB_{\text{обіг}}$) та розмір зміни витрат обігу; абсолютну і відносну економію (перевитрата) сумивитрат обігу по торговому підприємству в порівнянні з минулим роком виходячи з наступних даних. Роздрібний товарооборот (TO_p) в минулому році склав 202 555 млн. грн., в звітному – 337 605 млн. грн. Витрати обігу ($V_{\text{обіг}}$) в минулому році були на рівні – 29670 млн. грн., в звітному – 41374 млн. грн.

Розмір зміни рівня витрат обігу обчислюється за формулою:

$$\Delta PB_{\text{обіг}} = PB_{\text{обіг}}^{\text{зв}} - PB_{\text{обіг}}^{\text{баз}}$$

Темп зміни рівня витрат обігу визначається наступним чином:

$$T_p = \frac{PB_{\text{обіг}}^{\text{зв}} - PB_{\text{обіг}}^{\text{баз}}}{\text{Ч}_{\text{ср}}} \times 100.$$

Завдання 6.2. Визначити вплив факторів на зміну витрат на оплату праці по організації торгівлі виходячи з даних табл.6.1.

Таблиця 6.1 – Показники по праці та заробітній платі організації торгівлі, млн. грн.

Показник	Рік	
	базисний	звітний
Роздрібний товарооборот (TO_p)	45 500	50 000
Товарообіг в розрахунку на одного працівника ($TO_{1\text{прац}}$)	875	1 000
Середня заробітна плата ($ЗП_{\text{ср}}$)	1,67	2,1
Витрати на оплату праці ($V_{\text{прац}}$)	86,84	105

Рекомендації до розв'язання

1. Розрахунок впливу зміни товарообороту на розмір витрат з оплати праці:

$$\Delta V_{\text{прац}}^{TO_p} = \frac{TO_{p\text{звіт}} \times ЗП_{\text{србаз}}}{TO_{1\text{працбаз}}} - \frac{TO_{p\text{баз}} \times ЗП_{\text{србаз}}}{TO_{1\text{працзвіт}}}.$$

2. Розрахунок впливу продуктивності праці на розмір витрат з оплати праці:

$$\Delta B_{\text{прац}}^{\text{ТО}_{1\text{ппра}}} = \frac{\text{ТО}_{\text{Рзвіт}} \times \text{ЗП}_{\text{србаз}}}{\text{ТО}_{1\text{ппра}_{\text{звіт}}}} - \frac{\text{ТО}_{\text{Рзвіт}} \times \text{ЗП}_{\text{србаз}}}{\text{ТО}_{1\text{ппра}_{\text{звіт}}}}.$$

3. Розрахунок впливу зростання середньої заробітної плати на розмір витрат на оплату праці:

$$\Delta B_{\text{прац}}^{\text{ЗП}_{\text{ср}}} = \frac{\text{ТО}_{\text{Рзвіт}} \times \text{ЗП}_{\text{срзвіт}}}{\text{ТО}_{1\text{ппра}_{\text{звіт}}}} - \frac{\text{ТО}_{\text{Рзвіт}} \times \text{ЗП}_{\text{србаз}}}{\text{ТО}_{1\text{ппра}_{\text{звіт}}}}.$$

За результатами розрахунків зробити висновки.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №6

ОЦІНКА МАТЕРІАЛЬНО–ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Мета заняття: освоїти методику і навички аналізу показників рівня та ефективності використання матеріально–технічної бази торговельного підприємства.

Теоретичні основи.

Матеріально–технічна база торгівлі (МТБ) – це сукупність засобів праці, технологічних процесів і форм організації торгівлі, що забезпечують функціонування галузі і виконання нею своєї соціально–економічної ролі в суспільстві.

Основні засоби – матеріально–речові цінності (засоби праці), які використовуються в торгово–технологічному процесі і поступово (частинами) переносять свою вартість на ціну товару через витрати обігу.

Групи показників аналізу МТБ торгівлі

1. Показники, що характеризують рівень розвитку МТБ: загальна кількість торгових організацій, в тому числі магазинів; розмір загальної площі і торгової площі магазинів; розмір магазину з роздрібного товарообігу.

2. Показники технічного стану основних засобів: коефіцієнт зносу (визначається на річну дату); коефіцієнт залишкової вартості.

3. Показники відтворення основних фондів: коефіцієнт оновлення; коефіцієнт вибуття; відсоток введення нових фондів, спрямованих на заміну вибулих.

4. Показники технічної оснащеності МТБ: фондоозброєність; технічна озброєність.

5. Показники ефективності використання ОФ: фондоддача; фондомісткість; коефіцієнт ефективності використання основних засобів; термін окупності основного капіталу; прибутковість основного капіталу.

Завдання для розв'язання

Завдання 6.1. Визначити розмір впливу на роздрібний товарооборот (ТО) зміни кількості торгових підприємств (n), середньої торговельної площі одного магазину (S), товарообороту на 1 м² торгової площі ($ТО_M^2$) на підставі даних табл. 6.1.

Таблиця 6.1 – **Фактори, що впливають на роздрібний товарооборот**

Показник	Попередній рік	Звітний рік
Роздрібний товарообіг, млн. грн (ТО)	98 100,0	101 330,0
Кількість магазинів, од. (n)	29	30
Середня торгова площа одного магазину (S), м ²	188,0	174,0
Роздрібний товарооборот на 1 м ² торгової площі, млн. грн ($ТО_M^2$)	17,99	19,41

Рекомендації до вирішення

Ступінь впливу факторів визначається методом ланцюгових підстановок за формулою:

$$TO = n \times S \times TO_M^2$$

1. Вплив на роздрібний товарооборот зміни кількості торгових підприємств розраховується за формулою:

$$\Delta TO_n = n_1 \times S_0 \times TO_M^2_0 - n_0 \times S_0 \times TO_M^2_0$$

2. Вплив на роздрібний товарооборот зміни *торговельної площі* одного магазину визначається за формулою:

$$\Delta TO_S = n_1 \times S_1 \times TO_M^2_0 - n_1 \times S_0 \times TO_M^2_0$$

3. Вплив на роздрібний товарооборот зміни *товарообігу в розрахунку на 1 м² торгової площі* обчислюється за формулою:

$$\Delta TO_{ТОМ2} = n_1 \times S_1 \times TO_{М1}^2 - n_1 \times S_1 \times TO_{М0}^2$$

За результатами розрахунків необхідно зробити висновки.

Завдання 6.2. Оцінити динаміку розвитку основних засобів торговельного підприємства за три роки на основі даних табл. 4.2.

Таблиця 6.2 – Динаміка стану основних фондів торговельного підприємства за три роки

Показник	рік		
	2017	2018	2019
Наявність основних засобів на почат. року по балансу, тис. грн.	102,3		
Введення в дію основних засобів за рік, млн грн.	5 905,7	5 380,6	9 610
Вибуття основних фондів за рік, тис. грн .	168,4	3 228,0	4 028
Наявність основних фондів на кінець року, тис. грн.			
Знос основних фондів (на кінець року), тис. грн.	1 720,2	2 859,3	6 049,3
Залишкова вартість основних фондів на кінець року, тис. грн.			
Коефіцієнт оновлення основних засобів			
Коефіцієнт вибуття основних фондів засобів			
Коефіцієнт приросту			

Розрахункові формули:

1) Коефіцієнт оновлення – відображає питому вагу основних фондів, введених в експлуатацію протягом року, у їх загальному наявному обсязі, показує ступінь оновлення основних фондів на підприємстві:

$$K_{\text{онов}} = \frac{OF_{\text{вв}}}{OF_{\text{к}}},$$

де $OF_{\text{к}}$ – вартість основних фондів на кінець періоду, грн.

2) Коефіцієнт вибуття – відображає питому вагу основних фондів, що вибули з експлуатації протягом року, в їх загальному обсязі, показує ступінь втрати підприємством основних фондів:

$$K_{\text{виб}} = \frac{\text{ОФ}_{\text{виб}}}{\text{ОФ}_{\text{п}}}$$

3) Коефіцієнт приросту – характеризує загальні тенденції руху основних фондів на підприємстві:

$$K_{\text{пр}} = \frac{\text{ОФ}_{\text{вв}} - \text{ОФ}_{\text{виб}}}{\text{ОФ}_{\text{п}}}$$

На основі отриманих розрахунків зробити висновки.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 7

ТРУДОВІ РЕСУРСИ І ОПЛАТА ПРАЦІ ПРАЦІВНИКІВ ТОРГІВЛІ

Мета заняття: освоїти методику і навички аналізу показників рівня та ефективності використання працівників торгового підприємства.

Теоретичні основи. Працівники торгівлі є активними учасниками процесу відтворення. Їх праця є необхідною складовою частини сукупної праці в економіці. Праця працівників торгівлі має суттєві особливості. З *одного боку* вона пов'язана з продовженням процесів виробництва в сфері обігу, а з *іншого боку* – зі зміною форм вартості (товар в торгівлі отримує споживчу вартість, тобто знаходить споживача) і цим відрізняється від праці працівників матеріального виробництва.

Розрахунок ефективності використання трудових ресурсів здійснюється за наступними показниками:

Показники руху персоналу:

1. Коефіцієнт обороту по прийому
2. Коефіцієнт обороту з вибуття.
3. Коефіцієнт плинності та сталості кадрів.

Показники ефективності використання трудових ресурсів:

1. Трудомісткість товарообігу.
2. Продуктивність праці (виробіток) може бути розрахована як:
 - а) товарообіг в розрахунку на людину.
 - б) чиста продукція в розрахунку на людину.
 - в) прибуток у розрахунку на людину.

Завдання для розв'язання

Завдання 7.1. Визначити абсолютний та відносний надлишок або нестачу працівників в звітному періоді на основі даних табл. 7.1.

Таблиця 7.1 – Розрахунок абсолютного і відносного відхилення торгових працівників по організації торгівлі за звітний рік (в порівнянних цінах)

Показник	Рік		Динаміка, %	*Ч _{роб} ^б	Відх.	
	Базисн.	Звітн.			Δ _{абс}	Δ _{відн}
Роздрібний товарооборот, млн. грн. (ТО _р)	48835,4	52109,3	1)			
Середньооблікова чисельність працівників торгівлі, всього, чол. (Ч _{роб})	451	396	1)	2)	3)	4)
- у тому числі працівників торгового залу, чол. (Ч _{роб.зал})	288	271	1)	2)	3)	4)

Розрахункові формули:

1. Динаміка зміни показників у звітному році в порівнянні з базисним визначається:

$$\%_{\text{динам}} = \frac{X_{\text{звіт}}}{X_{\text{баз}}} \times 100\%$$

2. Базисна чисельність в перерахунку на фактичний розмір товарообороту (Ч_{р_б}) визначається:

$$Ч_{\text{роб}}^{\text{б}} = Ч_{\text{зв}} \times T,$$

де T – коефіцієнт зміни товарообороту в співставному вигляді.

$$T = \text{РТО}_{\text{зв}} / \text{РТО}_{\text{баз}}$$

3. Абсолютна економія працівників становить:

$$Ч_{\text{абс}} = Ч_{\text{зв}} - Ч_{\text{баз}}.$$

4. Для розрахунку відносного відхилення використовуємо наступну формулу:

$$Ч_{\text{відн}} = Ч_{\text{звіт}} - Ч_{\text{баз}} / T.$$

Абсолютний і відносний надлишок або недолік працівників торгового залу в звітному періоді визначається аналогічно.

За результатами розрахунків необхідно зробити висновки.

Завдання 7.2. Визначити вплив екстенсивних та інтенсивних факторів на роздрібний товарооборот торгової організації, зокрема зміни середньорічної чисельності працівників торгівлі, виробітку їх праці та роздрібних цін (табл. 7.2).

Таблиця 7.2 – Вплив зміни середньорічної чисельності, продуктивності праці працівників торгівлі та роздрібних цін на зміну роздрібно-го товарообігу

Рік	Роздрібний товарооборот, млн. грн. (ТО _р)	Чисельність середньооблікова, чол. (Ч _р)	Продуктивність (Виробітка) праці, млн грн. (П _{пр})	Індекс цін (g)	Вплив зміни (+, -), млн. грн.		
					Чисельності працівників (ΔТО _р ^Ч)	Продуктивності праці (ΔТО _р ^{Пр})	Цін (ΔТО _р ^Ц)
Базисний	10 550,3	543	1)				
Звітний	76 735, 4	396	1)	11,4	2)	3)	4)

Рекомендації до вирішення

1. Продуктивність праці визначається як відношення суми товарообороту до середньооблікової чисельності працівників:

$$P_{\text{пр}} = \text{ТО}_r / \text{Ч}_r.$$

2. Вплив зміни чисельності працівників торгівлі (екстенсивного фактору) за весь аналізований період визначається як добуток базової продуктивності праці і зміни чисельності працівників торгівлі за звітний період:

$$\Delta \text{ТО}_{\text{чр}} = (\text{Ч}_r^{\text{зв}} - \text{Ч}_r^{\text{баз}}) \times P_{\text{пр}}^{\text{баз}},$$

де $\Delta \text{ТО}_{\text{чр}}$ – зміна роздрібно-го товарообігу за рахунок зміни чисельності працівників;

$P_{\text{пр}}^{\text{баз}}$ – товарооборот на одного працівника торгівлі базисного періоду (продуктивність праці).

3. Вплив зміни продуктивності праці (інтенсивного фактору) на зміну роздрібно-го товарообороту визначається наступним чином:

$$\Delta TO_{Ппр} = (П_{пр}^{зв\ соп} - П_{пр}^{баз}) \times Ч_{р}^{звіт},$$

де $\Delta TO_{Ппр}$ – зміна роздрібного товарообігу за рахунок зміни продуктивності праці;

$П_{пр}^{зв\ спів}$ – продуктивність праці в звітному періоді в співставних цінах базисного періоду.

$$П_{пр}^{зв\ спів} = П_{пр}^{звіт} / g$$

4. При визначенні впливу роздрібних цін на зміну роздрібного товарообороту доцільно використовувати наступну формулу:

$$\Delta TO_{р\ Ц} = (П_{пр}^{звіт} - П_{пр}^{зв\ спів}) \times Ч_{р}^{звіт} = TO_{зв} - TO^{зв\ спів}.$$

Завдання 7.3. На підставі наведених в табл.5.3 даних проаналізувати виконання показників плану з праці, зокрема ефективність витрачання коштів на оплату праці персоналу.

Таблиця 7.3 - Аналіз ефективності праці персоналу торговельного підприємства

Показники	Базисний	Звітний			Відхилення, +/-		Темп росту, %
		план	факт	% вик. плану	від плану	від базисн.	
Товарооборот, тис. грн	21200	21220	21550				
Чисельність працівників, чол.	228	225	230				
-зокрема продавців, чол.	182	180	189				
- частка продавців, %							
Фонд оплати праці, тис. грн	12100	12147	12250				
Рівень оплати праці, %							
Середня з/плата працівника в місяць, грн							
Продуктивність праці, тис. грн:							
-1працівника							
-1 продавця							

На основі отриманих розрахунків зробити висновки.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №8

ДОХОДИ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ

Мета заняття: освоїти навички формування та аналізу доходів торгової організації.

Теоретичні основи.

Дохід – економічна вигода в грошовій або натуральній формах, що враховується в разі можливості її оцінки в тій мірі, в якій таку вигоду можна оцінити.

Склад доходів торгової організації

Сума доходів торговельного підприємства, отриманих з усіх джерел і по всіх видах господарських операцій, **називається валовим доходом.**

Залежно від виду діяльності розрізняють:

Доходи від торговельної діяльності (тобто від продажу товарів, реалізації тари, надання платних торговельних послуг, перемірювання тканин);

Доходи від виробничої діяльності (йдеться про виручку від реалізації всіх видів товарної продукції, напівфабрикатів, відходів за наявності власного виробництва, наприклад, виробництва продуктів для громадського харчування в кафетерії підприємства, одержання виручки від послуг промислового характеру, наприклад, проведення ремонтно-будівельних робіт).

Доходи від посередницької діяльності (додаткова виручка від посередницьких функцій підприємства в реалізації товарів, одержання комісійної винагороди).

Доходи від інвестиційно-кредитної діяльності (дивіденди, отримані за цінними паперами, відсотки за надання комерційного кредиту, доходи від надання приміщень в оренду тощо).

Доходи від продажу прав на майно, інтелектуальну власність (йдеться про доходи від реалізації майна підприємства, матеріальних обігових активів, а також нематеріальних активів – фірмового знаку, торгової марки, програмних продуктів).

Інші види доходів (доходи за операціями купівлі-продажу валюти завдяки коливанням курсів валют, доходи по депозитних внесках торговельного підприємства в банках; отримані штрафи,

пені, неустойки; доходи, одержані за утримання соціально-побутової сфери тощо).

Джерелом формування доходів від реалізації товарів є **торгова надбавка** до ціни придбання товарів (різниця між продажною та закупівельною ціною товарів, які реалізуються) та торговельна знижка з продажної ціни товару.

Прибуток є вираженням в грошовій формі чистим доходом від підприємницької діяльності, що отримується як різниця між сукупними доходами і сукупними витратами торгового підприємства. Сукупний фінансово-економічний результат господарської діяльності торговельного підприємства характеризує **балансовий прибуток**. Це є сума прибутків торговельного підприємства від усіх видів господарської діяльності, яка включає в себе наступні результати цієї діяльності: прибуток від реалізації товарів і платних торговельних послуг (або прибуток від торгової діяльності); прибуток від реалізації продукції неторгової діяльності; прибуток від реалізації іншого майна; прибуток від позареалізаційних операцій.

Формули для розрахунку

Чиста виручка (товарооборот) від реалізації товарів (продукції) ($ВР_{\text{чист}}$):

$$ВР_{\text{чист}} = ВР - ПДВ - А_{зб} - I_{н},$$

де $ВР$ – виручка (товарооборот) від реалізації товарів (продукції);

$ПДВ$ – податок на додану вартість;

$А_{зб}$ – акцизний збір;

$I_{н}$ – інші відрахування з виручки.

Валовий прибуток ($ПР_{\text{вал}}$):

$$ПР_{\text{вал}} = ВР_{\text{чист}} - С,$$

де $С$ – собівартість реалізованих товарів (продукції)

Прибуток від операційної діяльності ($ПР_{\text{оп}}$):

$$ПР_{\text{оп}} = ПР_{\text{вал}} + Д_{\text{оп}} - В_{\text{адм}} - В_{зб} - В_{\text{інш.оп.}}$$

де $D_{оп}$ – операційні доходи;
 $B_{адм}$ – адміністративні витрати;
 $B_{зб}$ – витрати на збут;
 $B_{інш.оп.}$ – інші операційні витрати.

Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування ($ПР_{звич}$)

$$ПР_{звич} = ПР_{оп} + D_{кап} + D_{фін} + D_{інш} - B_{фін} - B_{кап} - B_{інш}$$

де $D_{кап}$ – дохід від участі в капіталі;
 $D_{фін}$ – інші фінансові доходи;
 $D_{інш}$ – інші доходи;
 $B_{фін}$ – фінансові витрати;
 $B_{кап}$ – витрати від участі в капіталі;
 $B_{інш}$ – інші витрати.

Рентабельність роздрібного товарообороту ($R_{Тор}$):

$$R_{Тор} = ПР_{Тор} / ТО_p$$

де $ПР_{Тор}$ – прибуток підприємств роздрібною торгівлі;
 $ТО_p$ – роздрібний товарооборот.

Вплив на прибуток від реалізації зміни товарообороту ($\Delta ПР_{ТО}$):

$$\Delta ПР_{ТО} = (ТО_{факт} - ТО_{пл}) \times ПР_{пл} / 100.$$

Завдання для розв'язання

Завдання 8.1. Проаналізувати виконання плану валового доходу торговельного підприємства, якщо відомо: товарооборот по плану становить 1220 тис. грн., фактично – 1250 тис. грн.; валовий дохід по плану – 562,42 тис. грн., фактично – 577,5 тис. грн.

Завдання 8.2. Використовуючи наведені дані, необхідно оцінити динаміку рівня рентабельності товарообороту магазину, враховуючи, що ціни на товари у 2019 році зросли в середньому на 10%.

Розмір товарообороту, тис. грн: 2018 рік – 480; 2019 – 500.

Розмір прибутку, тис. грн: 2018 – 80; 2019 – 100. По результатам зробити висновки.

Завдання 8.3. На підставі звітних даних трьох торговельних підприємств розглянути показники валового доходу у розрахунку на: 1 тис. грн. товарообороту; 1м² площі торгового залу; одного працівника підприємства.

Таблиця 8.1 – Вихідні дані

Показник	Магазин 1	Магазин 2	Магазин 3
Роздрібний товарооборот за рік, тис. грн. (ТО _р)	10200	2850	32540
Валовий дохід:			
- в сумі, тис. грн	2870		1196
- у % до товарообороту		35	
Чисельність середньооблікова, чол. (Ч _р)	82	41	56
Продуктивність (виробіток) праці, тис. грн. (П _{пр})			
Площа торгового залу, м ²	600	390	460

Після розрахунків зробити висновки щодо економічної ефективності роботи підприємств.

Завдання 8.4. За допомогою наведеної нижче табл.8.2 вихідних даних проаналізувати виконання плану валового доходу торговельного підприємства і визначити: загальну суму товарообороту за квартал по плану і фактично; планову і фактичну структуру товарообороту; суму і рівень валового доходу по плану і фактично (%); суму відхилення фактичного валового доходу від планового показника.

Таблиця 8.2 – Вихідні дані

Товарна група	Товарооборот, тис. грн		Структура товарообороту, %		Торгова надбавка, %		Сума валового доходу, тис.грн	
	план	факт	план	факт	план	факт	план	факт
Група 1	1880	1020			25	25,5		
Група 2	1100	1320			24	24,2		
Група 3	3520	3660			23,5	24,8		
Разом								

За результатами розрахунків зробити висновки.

Рекомендована література

1. Балабан П. Ю. Організація торгівлі: навч. посіб. Полтава : ПУЕТ, 2014. 214 с.
2. Балджи М. Д., Допіра І. А., Однолько В. О. Економіка та організація торгівлі : навч. посіб. Київ : Кондор-видавництво, 2017. 368 с.
3. Балджи М.Д. Торговельне підприємництво: навчальний посібник / М.Д. Балджи, Н.В. Доброва, В.О. Однолько, М.М. Осипова. К.: Кондорвидавництво, 2017. 112 с.
4. Власова Н. О. Економіка торгівлі : навч. посібник / Н. О. Власова, 212 О. А. Круглова, В. А. Гросул, М. В. Чорна та ін.; за ред. Н. О. Власової. Х. : Світ книг, 2014. 473 с.
5. Гой І.В. Підприємництво: навч. посіб. для студ. вузів / І.В. Гой, Т.П. Смелянська; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Хмельн. нац. ун-т. К.: Центр учб. л-ри, 2016. 368 с
6. Підприємницькі мережі в торгівлі : монографія / [Н.О. Голошубова, О.О. Кавун, В.М. Торопков та ін.] ; за заг. ред. Н.О. Голошубової. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 344 с.
7. Савицька Н.Л. Торговельне підприємництво: навчально-методичний посібник / Н. Л. Савицька, І.Ю. Мелушова, А.В. Красноусов, К.С. Олініченко. –Х.: Видавництво Іванченка І. С., 2017. 214 с.
8. Торговельне підприємництво : монографія / за наук. ред. С. В. Князя. Л.: «Львівська Політехніка», 2015. 724 с.
9. Управління грошовими потоками торговельних підприємств з використанням збалансованої системи показників [Електронний ресурс] : монографія / А. П. Грінько [та ін.] ; Харківський державний університет харчування та торгівлі. - Харків : [б. в.], 2015. - 338 с.
10. Юрко І. В. Торговельне підприємництво: навч. посібник / І. В. Юрко. – К.: Центр учб. л-ри, 2014. 232 с.

